

GROEPSGERICHTHEID EN PRESTATIEMOTIVATIE BIJ TURKSE MIGRANTENJONGEREN (1)

Karen Phalet

Mislukking van Turkse migrantenjongeren op school wordt vaak toegeschreven aan culturele waardenverschillen: de traditionele Turkse cultuur zou groepsgericht zijn en individuele prestaties ontmoedigen. Om de psychologische betekenis van groepsgerichtheid en prestatiemotivatie bij Turkse migrantenjongeren te onderzoeken, werden hun motivationele keuzen in belangrijke levensdomeinen vergeleken met de keuzen van Belgische jongeren en Turkse jongeren in Turkije, rekening houdend met sociale klasse. Vanuit onze interesse in cultuurverandering en sociale mobiliteit, werden Turkse migrantenjongeren vergeleken met moderne Turkse jongeren in Istanbul. Cross-cultureel werden motivationele conflicten gevonden tussen groepsloyaliteit en autonomie en tussen individuele prestatie en sociaal contact. Voorkeur voor groepsloyaliteit samen met individuele prestatie in het Turkse werkethos toonde een synthese aan van groepsgerichte en individualistische waarden. Vanuit het Turkse werkethos wordt een sociale-promotiemodel voorgesteld voor Turkse migrantenjongeren.

The Germans live in Germany,
the Romans live in Rome,
the Turkeys live in Turkey,
but the English live at home.
(kinderversje van Goring, 1909,
cit.in Hofstede, 1991)

1. PROBLEEMSTELLING: NIET KUNNEN OF NIET WILLEN?

Turkse migrantenjongeren bijten de spits af in mislukken op school: een meerderheid van Turkse migrantenjongeren zou er niet in slagen een diploma te halen en geschikt werk te vinden (Bastenier, Dassetto, Fonk, 1986). In het algemeen halen migrantenleerlingen en vooral Turkse en Marokkaanse leerlingen slechte cijfers in Vlaamse scholen: in de lagere school loopt 40% van de vreemde leerlingen achterstand op t.o.v. 11% van de Vlaamse leerlingen (Verlot, Grieten, 1990). Van de vreemde leerlingen gaat 66% naar technisch of beroeps- onderwijs t.o.v. 49% van de Vlaamse leerlingen (Koninklijk Commissariaat Migrantenbeleid, 1990). Eén veelgehoorde verklaring is dat migrantenjongens en vooral -meisjes 'niet gemotiveerd' zouden zijn om te slagen wegens 'andere culturele waarden'. Een dergelijke verklaring kan bouwen op een lange onderzoekstraditie die westerse en niet-westerse culturen tegenover elkaar plaatst met behulp van grote algemene delers. Niet-westerse culturen worden doorgaans getypeerd als weinig prestatiegericht en conformistisch of groepsgericht; westerse culturen zouden daarentegen prestatiegerichte en autonome of individualistische personen voortbrengen. Bovendien zouden niet-westerse culturen door industrialisering, verstedelijking en bureaucratisering, kortom modernisering, onvermijdelijk verwestersen. Om eigen bestwil, want westerse waarden blijken stuk voor stuk samen te hangen met hogere welvaart en een beter BNP (Inkeles, Smith, 1974; McClelland, 1961). In het licht van migratie en verstedelijking lijken brede indelingen zoals individualisme versus groepsgerichtheid nochtans een té strak keurslijf om culturen in te vangen. Bovendien lijkt het erop dat een verscheidenheid van culturele identiteiten het smeltkroesideaal van één totaalcultuur als 'einde van de geschiedenis' overwoekerd heeft. En dat enkel westerse waarden rijkdom zouden baren, is alvast in Japan niet bewaarheid geworden (DeVos, 1973).

In ons eigen onderzoek over motivatie bij schoolgaande Turkse jongeren wordt een theoretisch kader voorgesteld waarin sociaal-culturele verandering de hoofdrol speelt. De persoonlijke inzet en verwachting om 'het te maken', in het ver-

volg aangeduid als prestatiegerichtheid, wordt beschouwd als subjectieve tegenhanger van sociaal-culturele mobiliteit. Om de psychologische betekenis van prestatiemotivatie bij Turkse migrantenjongeren te onderzoeken, worden hun motivationele keuzen in belangrijke levensdomeinen vergeleken met de keuzen van Belgische jongeren en Turkse jongeren in Turkije. Vergelijkenderwijs wordt het aandeel van culturele en sociale verschillen en van cultuurverandering en sociale mobiliteit in de persoonlijke motivatie nagegaan.

De vraag naar motivatie bij Turkse migrantenleerlingen wordt vertaald in vier onderzoeksvragen, die de rode draad vormen van ons verhaal : (a) Worden culturele waardenoriëntaties teruggevonden in algemene motivationele dimensies ? Welke motivationele oriëntaties zijn met elkaar in conflict en welke kunnen samengaan ? (b) Wat is het aandeel van sociaal-culturele verschillen in de motivationele oriëntatie van Belgische en Turkse jongeren ? Zijn er verschillen tussen Belgische jongeren die opgroeien in een westerse cultuur en Turkse jongeren die opgroeien in een niet-westerse cultuur ? (c) Wat is het aandeel van cultuurverandering ? Zijn er verschillen tussen Belgen, die nagenoeg geen verandering meemaken, en Turken, die zich zowel in Turkije als in België moeten aanpassen aan snelle sociaal-culturele verandering ? (d) Verschillen Turkse 'gecekondü' jongeren in Istanbul van Turkse migrantenjongeren in de Limburgse mijnstreek in hun aanpassing aan sociale verandering ? Gecekondus zijn veredelde bidonvilles rond de grootstad waar eerste-, tweede- of derdegeneratiemigranten van het Turkse platteland terecht komen. Turkse gecekondüjongeren kunnen daarom als interne migranten gezien worden in Turkije.

2. THEORIE EN VOORONDERSTELLINGEN : CULTURELE WAARDEN EN PERSOONLIJKE MOTIVATIE

2.1. Ik, wij ,zij : culturele waardenverschillen

Om onvoorzichtige vereenzelviging van culturen met personen als cultuurdragers te vermijden, wordt cultuur vooraf bondig bepaald als een collectief beschikbaar maar niet noodzakelijk individueel toegankelijk systeem van symbolen en praktijken; personen of groepen worden opgevat als selectieve gebruikers en knutselaars van die cultuur. Culturele waarden zijn een hoofdingrediënt van cultuur : zij geven cultuureigen antwoorden op grotendeels algemeen-menselijke probleemvelden en bieden zodoende een normatief referentiekader voor per-

soonlijke keuzen (Rokeach, 1980). Ambitieuze theoretici hebben sinds jaar en dag gepoogd om de verwarrende veelheid aan culturele waarden in kaart te brengen vanuit universele thema's of vragen. In cultuurpsychologische literatuur van het laatste decennium zijn brede waardenoriëntaties 'terug van weggeweest' in onderzoek over ikgerichte versus wijgerichte culturen (Triandis, 1989). De verhouding tussen individu en groep is een oud thema in classificaties van culturele waarden en sociale organisatievormen (Durkheim, 1893/1964; Parsons, 1951).

De tegenstelling tussen ikgerichte en groepsgerichte waarden wordt teruggevonden in recente internationale waardenstudies (Bond, 1988; Feather, 1975; Schwartz, Bilsky, 1990). Ikgerichtheid zou typisch zijn voor westerse culturen, wijgerichtheid zou typisch niet-westers zijn. In de literatuur wordt ikgerichtheid zowel gebruikt om individuen als om landen of 'culturen' te vergelijken. (Met ikgerichtheid van een cultuur wordt dan de gemiddelde ikgerichtheid van personen in die cultuur bedoeld.) In ikgerichte culturen zouden individueel belang en persoonlijke voldoening voorrang krijgen boven groepsbelang en sociale verplichting. Het onderscheid tussen ik en de anderen zou bron zijn van identiteit in ikgerichte culturen, in groepsgerichte culturen zouden wijgroepen staan tegenover zijgroepen ('ingroup versus outgroup'). Persoonlijke autonomie en vrij initiatief zouden belangrijke opvoedingswaarden zijn in ikgerichte culturen, in groepsgerichte culturen gehoorzaamheid en sociaal conformisme. Ikgerichtheid zou ook overeenkomen met schuldculturen, groepsgerichtheid met schaamteculturen (Hofstede, 1991).

Antropologen en psychologen beschrijven de traditionele Turkse cultuur als eerder groepsgericht. Traditionele Turkse familiebanden zijn zeer nauw en verticaal gestructureerd rond een autoritaire vaderfiguur. Duidelijke taak- en rolverdelingen laten zwakke persoonlijke afgrenzing toe. Gehoorzaamheid en loyaliteit zijn belangrijke opvoedingswaarden. De Turkse opvoedingsstijl zou tegelijk affectief en restrictief zijn. Familiebanden zouden model staan voor sociale verhoudingen in de bredere gemeenschap. Zo'n hechte sociale organisatie is in het algemeen kenmerkend voor kleine landelijke gemeenschappen waar het harde bestaan maar verzekerd is door de samenhang van de groep (Gailly, 1975; Kagitcibasi, 1982).

Nochtans is de tweedeling ikgericht-groepsgericht om verschillende redenen bekritiseerd. Ikgerichtheid in westerse culturen zou meer een ideologie zijn dan een psychologische realiteit. Verder wordt de valse indruk gewekt van één

monolithische westerse cultuur, zeg maar dé beschaving, die gelijke 'individualistische' waarden zou delen. Daartegenover worden niet-westerse culturen pejoratief bepaald door wat hen ontbreekt : het autonome individu. De psychologische mechanismen die gedragsverschillen kunnen veroorzaken tussen ikgerichte en groepsgerichte culturen blijven echter een zwarte doos (Kagitcibasi, 1992).

Om een beeld te krijgen van de psychologische betekenis van ik- of groepsgerichtheid, vroegen we in onze studie naar de persoonlijke inzet voor zelfontwikkeling en sociale verbondenheid. Onze eerste onderzoeksvraag was of een algemene structuur van culturele waarden weerspiegeld wordt in motivationele oriëntaties. Hypothese 1a zegt dat de tegenstelling tussen ikgerichte en groepsgerichte waarden weerspiegeld zou worden in een motivationeel conflict tussen 'autonomie' en 'groepsloyaliteit'. In het vervolg spreken we over een algemene motivationele dimensie groepsgerichtheid. Onze tweede onderzoeksvraag ging over het aandeel van cultuurverschil in motivationele keuzen. Volgens hypothese 2 zou groepsloyaliteit in de meer groepsgerichte Turkse cultuur verkozen worden boven autonomie. Het omgekeerde wordt verwacht in de meer ikgerichte Belgische samenleving. Omdat culturele waarden niet gelijkelijk gedeeld worden door verschillende deelgroepen of subculturen, moet cultuurverschil nochtans genuanceerd worden. Zo zou groepsgerichtheid eerder passen in het vrouwelijk rolpatroon (Gilligan, 1982). Groepsgerichtheid zou ook groter zijn in lagere sociale klassen (De Witte, 1990). Echt 'westers' is dus eigenlijk alleen de mannelijke midden- en hogere klasse.

2.2. Turks werkethos : waarden en cultuurverandering

Cultuurverandering door industrialisering, verstedelijking en migratie is geen rechtlijnig en uniform éénrichtingsproces van verwestering. In de plaats van een vervalst sociaal Darwinisme (Mazrui, 1990) wordt meervormige aanpassing ('coping styles') van personen en groepen aan cultuurverandering gesteld. Personen en groepen passen zich aan door selectief culturele ingrediënten op te nemen, vast te houden of af te stoten. Deze visie benadrukt de doorlaatbaarheid van culturele grenzen en de maakbaarheid van culturele symbolen en praktijken. Binnen deze benadering kan waardenverandering niet zonder meer aan verwestering of 'individualisering' gelijkgesteld worden (Berry, 1988).

In verschillende cultuurpsychologische studies over cultuurverandering of acculturatie wordt, buiten een louter sociaal-economische dimensie, een eerste dimensie 'sociale correctie' gevonden met kennis, vaardigheden en voorkeuren uit de dominante cultuur en met als belangrijkste index taalvaardigheid. Een tweede dimensie 'etnische bevestiging' omvat cultuureigen houdingen en waarden. Beide acculturatiedimensies hebben een goede discriminante validiteit: zij vormen verschillende chronologieën in generatievergelijkend onderzoek en verschillende typologieën in groepsvergelijkend onderzoek (Olmedo, 1979). Toegepast op waarden en houdingen, zouden vooral zichtbare en perifere aspecten gevoelig zijn voor sociale correctie: over generaties wordt een verandering in de richting van de dominante cultuur vastgesteld. In geval van sociale overcorrectie ('overshooting') wordt de dominante cultuur zelfs overtroffen door de nieuwkomers (Triandis, Kashima, Shimoda, 1986). Een voorbeeld is de neiging tot overconsumptie van kleding en huishoudapparaten bij overigens zeer traditionele migrantenvrouwen (Abadan-Unat, 1982). Etnische bevestiging daarentegen zou vooral te maken hebben met de harde kern van culturele houdingen en waarden en zou stabiel blijven of terugkeren ('pingpongeffect') over generaties. In dat laatste geval kan de klok zelfs teruggedraaid worden naar traditionele normen en praktijken die in het land van herkomst allang achterhaald zijn (Triandis, Kashima, Shimoda, 1986). Een voorbeeld daarvan is het succes van de fundamentalistische Moslim Broeders en Zusters bij islamitische migranten in Europa (Dassetto, 1988).

Turkije kent een snelle overgang van traditionele landelijke gemeenschappen naar een moderne verstedelijkte maatschappij. Onderzoek naar waarden en houdingen bij 'moderne' Turkse jongeren lijkt te wijzen op een samengaan van groepsgerichte en ikgerichte waarden. Traditionele groepsgerichtheid zou grotendeels behouden blijven, zij het in nieuwe vormen van nationalisme en ondernemerschap (Georgeon, 1986; Kagitcibasi, 1982). Daartegenover beantwoordt een hoge individuele prestatiegerichtheid bij moderne Turkse jongeren aan hun streven naar toekomstige statusverbetering in een maatschappij in beweging (Kagitcibasi, 1982). In het licht van het beperkte uitzicht op reële verbetering, neemt de subjectieve prestatiegerichtheid in Turkije zelfs mythische vormen aan. We besluiten dat het samengaan van traditionele groepsgerichte waarden met moderne prestatiegerichtheid wijst op een combinatie van etnische bevestiging en sociale (over)correctie in het moderne Turkije. Groepsgerichtheid zou in dat geval de harde kern van Turkse waarden zijn, terwijl prestatiewaarden een aanvaardbare aanpassing aan sociaal-culturele verandering vormen.

Het verband tussen cultuurverandering en persoonlijke prestatiegerichtheid zou gemedieerd worden door toegenomen mogelijkheden tot sociale statusverbetering (Levine, 1966). Een gebrek aan reële sociale kansen kan zowel leiden tot een 'onrealistische of defensieve' inflatie (Konradt, Eckensberger, Emminghaus, 1980) als tot een realistische afzwakking van prestatiegerichtheid (Cooper, Tom, 1984). Deze vaststelling komt enigszins overeen met de motivatiepsychologische bevinding dat (al of niet terecht) faalangstige leerlingen 'het strijdperk verlaten' door ofwel te moeilijke ofwel zeer gemakkelijke taken te kiezen (Dweck, 1990). In hoeverre in Turkije sprake zou zijn van een onrealistische oriëntatie, is moeilijk te beoordelen: als een ingenieur in spe het brengt tot een goede garagist, waren zijn aspiraties dan onrealistisch? In elk geval is meer onderzoek nodig naar het verband tussen persoonlijke prestatiemotivatie, sociale kansen en sociale mobiliteit.

Om het samengaan van groepsgerichtheid met prestatiegerichtheid in het moderne Turkije te kunnen begrijpen, moet de tegenstelling tussen individualisme en groepsgerichtheid verder genuanceerd worden. Meer bepaald moet ikgerichtheid onderscheiden worden van prestatiegerichtheid. Dit druist in tegen de ingeburgerde individualistische opvatting van prestatiemotivatie in Webers en McClellands Protestantse werkethos en in het merendeel van de hedendaagse motivatiepsychologische studies: autonomie wordt daar immers als een voorloper of voorwaarde tot prestatiemotivatie opgevat. Zoals het westen het monopolie opeist in economische en culturele vooruitgang, zo is het ook geneigd zijn eigen vorm van prestatiegerichtheid te zien als universele succesformule (Konradt, Eckensberger, Emminghaus, 1980). Nochtans wijzen studies over de betekenis van prestatiemotivatie in niet-westerse culturen en bij vrouwen op het belang van een groepsgerichte werkethos (Church, Katigbak, 1992; Maehr, Nicholls, 1980). Vergelijkende bevindingen hebben ook geleid tot algemeen-psychologische studies over coöperatieve of moralistische prestatiegerichtheid als alternatief voor competitieve of individualistische gerichtheden (Ames, 1984; Johnson, Johnson, 1985).

In dezelfde lijn wordt in internationale waardenstudies naast een dimensie ikgerichtheid versus groepsgerichtheid een tweede dimensie gevonden waarop prestatiewaarden tegenover algemene sociale waarden staan (Bond, 1988; Feather, 1975; Schwartz, 1990; Schwartz, Bilsky, 1990). Prestatiegerichte personen zouden vooral het eigen welzijn willen verbeteren; sociaalgerichte personen zouden in de eerste plaats het welzijn van anderen willen bevorderen. Algemene sociale waarden omvatten zowel sociale affiliatie als moreel altruïsme. Net als

groepsgerichte waarden overschrijden zij het eigen zelf en leggen het zwaartepunt bij de andere. Maar in tegenstelling tot groepsgerichte waarden beperken algemene sociale waarden zich niet tot de eigen wijgroep.

Op de as groepsgerichtheid versus ikgerichtheid is de tegenpool van het autonome ik de wijgroep; op de as prestatiegerichtheid versus sociale waarden staat tegenover verbetering van het eigen lot een algemene bekommernis om andermans lot. In groepsgerichte culturen wordt het eigen lot evenwel vertaald in 'ons' lot en andermans lot in 'hun' lot, zodat op de dimensie prestatiegerichtheid de wijgroep tegenover de zijgroep staat. Prestatiegerichtheid in groepsgerichte culturen omvat de wijgroep in een opwaartse beweging die de individuele levensloop overschrijdt en generaties met elkaar verbindt (DeVos, 1973; Suarez-Orozco, 1989). In ikgerichte culturen daarentegen wordt prestatiegerichtheid toegeschreven aan het individu.

De eerste onderzoeksvraag in onze vergelijkende studie over motivatie ging over algemene motivationele oriëntaties. Hypothese 1b sluit daarbij aan: de tegenstelling tussen prestatiewaarden en sociale waarden zou weerspiegeld worden in een tweede motivationeel conflict tussen individuele prestatie en sociaal contact. In het vervolg spreken we over een algemene motivationele dimensie prestatiegerichtheid. Samengevat beantwoorden hypothesen 1a en 1b de eerste onderzoeksvraag over een algemene motivationele structuur: verwacht wordt dat motieven zich groeperen op de algemene dimensies groepsgerichtheid en prestatiegerichtheid. Terwijl motivationele conflicten bestaan tussen individuele prestatie en sociaal contact en tussen loyaliteit en autonomie, zou individuele prestatie (of omgekeerd sociaal contact) in principe verenigbaar zijn met autonomie én met loyaliteit.

De derde onderzoeksvraag ging over het aandeel van cultuurverandering in motivationele keuzen. Daarbij sluit hypothese 3 aan: Turkse jongeren zouden individuele prestatie verkiezen boven sociaal contact. Dat wordt verklaard door een collectief streven naar statusverbetering in een klimaat van sociaal-culturele verandering. Het omgekeerde wordt verwacht voor Belgische jongeren, die weinig of geen cultuurverandering meemaken. Nochtans moeten hypothesen genuanceerd worden. Ikgerichte prestatiegerichtheid zou beter passen in het mannelijk rolpatroon (Gilligan, 1982) en meer voorkomen in midden- en hogere klassen dan in de lagere klasse (Willis, 1988). Groepsgerichte prestatiegerichtheid daarentegen zou een meer emancipatorische sociale rol kunnen spelen bij vrouwen en in lagere klassen in Turkije (Abadan-Unat, 1981; Kagit-

cibasi, 1982). Samengevat beantwoorden hypothese 2 en 3 de tweede en derde onderzoeksvraag over het aandeel van cultuurverschil en cultuurverandering in motivationele keuzen: in het moderne Turkije zou voorkeur voor groepsgerichtheid samengaan met prestatiegerichtheid. Dit profiel noemen we in het vervolg het Turkse werkethos. Bij Belgische jongeren zou omgekeerd voorkeur voor ikerichtheid samengaan met afwijzing van prestatiegerichtheid.

2.3. Bij ons in de mijnen : een tweede thuis ?

Verstedelijking en migratie gaan niet noodzakelijk gepaard met openheid voor verandering. Cultuurverandering komt immers meestal neer op aanpassing aan een dominante vreemde cultuur. Cultuuroverdracht (van 'eigen manieren') en cultuurcontact (met 'vreemde manieren') in internationale migratie worden bij uitstek getekend door afhankelijkheidsrelaties tussen centrale en perifere culturen (Mazrui, 1990). Ongelijke internationale machtsverhoudingen worden weerspiegeld in sociale achterstelling en reactieve etnische minderheidsvorming in de gastlanden (Martens, Moulaert, 1985). Kortom, naargelang de sociale verhoudingen in de migratie kan aanpassing aan cultuurverandering grondig verschillen.

Logische combinaties van sociale correctie en etnische bevestiging leveren vier mogelijke acculturatievormen op (Berry, 1988). (a) Eenzijdige sociale correctie komt overeen met assimilatie, (b) eenzijdige etnische bevestiging met segregatie. (c) Sociale aanpassing met behoud van etnische identiteit leidt tot integratie; omgekeerd leidt sociale onaangepastheid met verlies van etnische identiteit tot marginalisatie (Roosens, 1986). DeVos (1980) legt een verband tussen acculturatievorm en sociale mobiliteit: sociaal-mobiele personen zouden zich eenzijdig assimileren: de eigen gevoelens worden opzijgezet; etnische identiteit en sociale contacten worden inzet van onderhandeling voor welvaart en status. Omgekeerd zouden traditionele personen zich eenzijdig isoleren: de eigen gevoelens worden gered ten koste van sociale kansen, men schermt zich af van zijn omgeving en vereenzelvt zich met beperkende rollen en normen.

Een kritiek op deze typologie is dat zij acculturatievormen teveel als individuele keuzen voorstelt. Bovendien wordt het individu tot exclusieve motor gemaakt van sociale mobiliteit en de groep krijgt een negatieve, remmende rol toebedeeld. Nochtans spelen sociale groepen (a fortiori in groepsgerichte culturen) een hoofdrol in acculturatie via groepsprocessen zoals sociale controle of ondersteuning in de etnische wijkgroep, en etnische discriminatie of opvang in de domi-

nante groep. Er zijn dan ook empirische voorbeelden van een positieve rol van de groep in 'sociale promotie' van migranten als alternatief voor 'individuele assimilatie': bij sociale promotie overweegt etnische bevestiging, terwijl de balans in geval van individuele assimilatie eerder overhelt naar sociale correctie (Moghaddam, Taylor, Lalonde, 1987).

In Turkije werd integratie van oude en nieuwe waarden gevonden, die kadert in een collectieve sociale mobiliteit door sociale promotie. Studies bij Turkse migranten in Europa daarentegen wijzen voorlopig veeleer in de richting van eenzijdige culturele segregatie en sociale stagnatie. Hoewel Turkse migranten in de Limburgse mijnen een relatieve materiële welvaart konden verwerven, zetten de mijnen - met hun aparte scholen en woonwijken - in een andere vorm het patronagesysteem van het feodale platteland voort. Zo konden migrantengemeenschappen 'onder protectie' de sociale structuur van hun dorp reproduceren, zij het in een verstarde vorm. Dat bood hen een zekere veiligheid, maar verhinderde ook verdere scholing en sociale mobiliteit. Na de mijnsluiting blijken Turkse mijnwerkers slecht gewapend op de Limburgse arbeidsmarkt (Denolf, Martens, 1992).

De vierde en laatste onderzoeksvraag in onze vergelijkende studie over motivatie ging over verschillen in motivationele keuzen tussen Turkse jongeren in de gecekondus en in de mijnstreek. Hypothese 4 sluit daarbij aan. Segregatie bij Turkse migranten betekent dat traditionele voorkeur voor groepsgerichtheid verwacht wordt samen met afwijzing van prestatiegerichtheid. Vanuit het traditionele rolpatroon zouden vooral migrantenmeisjes in de tang genomen worden door maatschappelijke uitsluiting in het gastland en sociale controle in de eigen gemeenschap (Phalet, 1991). Zij zouden daarom het meest groepsgericht en het minst prestatiegericht zijn.

3. EEN CULTUURVERGELIJKEND ONDERZOEK : TURKEN, BELGEN EN TURKSE MIGRANTEN

Een vergelijkende studie (N = 884), die liep tussen 1989 en 1991, vergeleek Turkse migranten in Limburgse scholen met Belgische en Turkse leeftijdgenoten, rekening houdend met sociale klasse. Vanuit onze belangstelling in cultuurverandering en de psychologische aanpassing daaraan werden Turkse migranten vergeleken met moderne Turkse jongeren in Istanbul: een stedelijk

milieu bij uitstek - en dus niet met traditionele Turkse jongeren uit de dorpen waar ouders of grootouders vandaan komen. De keuze van scholen en klassen gebeurde met het oog op een evenredige samenstelling naar sociaal milieu en geslacht, onderwijsvorm en nationaliteit. In die zin zijn de steekproeven zeker niet representatief, maar wel zoveel mogelijk onderling vergelijkbaar gemaakt. Verder zijn we ons ervan bewust dat de beperking van de studie tot het meest toegankelijke katholieke net, en de weigering van één op twee schooldirecties om mee te werken aan 'migrantenonderzoek' onze bevindingen in België kunnen vertekenen.

Het volledig vergelijkend onderzoek omvatte (a) een sociaal-gestratificeerde steekproef van 309 Turkse jongens en meisjes van 14 à 16 jaar oud in Istanbul, met 82 lagere-, 117 midden- en 110 hogere-klassejongeren gespreid over zes middelbare scholen. Hoewel middelbare school niet verplicht is in Turkije, werd een bijzondere inspanning gedaan om voldoende lagere-klasseleerlingen op te nemen in twee gecekonduschoolen. Als vergelijkingsgroep werd (b) een sociaal-gestratificeerde steekproef van 335 Belgische leeftijdsgenoten getrokken, met 83 lagere-, 161 midden- en 91 hogere-klassejongeren in beroeps-, technische en algemene onderwijsvormen in zeven katholieke scholen in het Antwerpse. Tenslotte werden (c) uit een totale steekproef van 415 jongens en meisjes tussen 13 en 18 jaar in zes katholieke Limburgse scholen, sociaal-homogene vergelijkingsgroepen van 100 Turkse migrantenjongeren en 140 Belgische jongeren van lagere klasse overgehouden. De zes scholen, met enkele algemeen-vormende maar vooral technische en beroepsklassen, waren gelegen in de Limburgse mijnstreek, met name Genk en Beringen. Het onderzoek gebeurde na de mijnsluitingen in 1990. Een belangrijke kanttekening is dat bevindingen bij Turkse migranten in Limburg niet zonder meer veralgemeend mogen worden naar andere Turkse migranten in België. Sociale verschillen tussen migranten onderling, b.v. naar herkomst of scholing, konden niet systematisch onderzocht worden omdat de Limburgse migrantengroep sociaal zeer homogeen was.

Sociaal-demografische variabelen gaven een meer gedetailleerd beeld van de sociale context in verschillende groepen. Sociale klasse in Istanbul, Antwerpen en Limburg werd bepaald op basis van het maximum beroepsniveau van de ouders, met (a) ongeschoolde, geofende en geschoolde arbeiders als lagere klasse, (b) kleine zelfstandigen, lagere en middelhoge bedienden als middenklasse, en (c) hogere bedienden, middelgrote en grote ondernemers en vrije beroepen als hoge klasse (Sixma, Ultee, 1983). Nationaliteit werd bepaald door de nationaliteit van het kind én van beide ouders. Binnen de grenzen van deze

bijdrage vergelijken we enkel een deelgroep van 405 Belgische, Turkse en Turkse migrantenjongeren van lagere sociale klasse - i.e. 82 Turken uit Istanbul, 100 Turken uit Limburg, 83 Belgen uit Antwerpen en 140 Belgen uit Limburg, samen 405 jongeren.

Alle 884 jongeren hebben een lijst van motieven gerangordend, die deels gericht waren op zelfontwikkeling, deels op sociale verbondenheid in verschillende levensdomeinen zoals studies, beroep, familie, vrienden. Zo kregen we een beeld van hun inzet ('hoeveel wil je doen om iets te bereiken?') en hun verwachting ('hoeveel kans heb je om iets te bereiken?') voor individuele of ikgerichte en voor sociale of groepsgerichte doelen. De nieuwe motievenvragenlijst (MVL) bestond oorspronkelijk uit 51 items, waarvan er na validering in alle sociaal-culturele groepen 39 overbleven. De motievenlijst is gebaseerd op de Belgische 'motivational objects inventory' (MOI) (Nuttin, 1980). Deze lijst werd aangevuld en aangepast met behulp van inhoudsanalyse van een goede 100 opstellen van Turkse jongeren, die verzameld waren met de 'motivationale inductie methode' (MIM) (Gailly, 1979; Nuttin, 1980). Elk motief werd beoordeeld op grafische vijf-puntenschalen voor inzet en verwachting door kaartjes met motieven tweemaal in vijf hoopjes te rangschikken. Om betekenisvolle Belgische en Turkse items samen te stellen, werden alle motieven vertaald van het Nederlands naar het Turks en terugvertaald door onafhankelijke vertalers. De vertalingen werden herzien in een comité van Turkse en Belgische psychologen.

4. ENKELE CULTUURVERGELIJKENDE BEVINDINGEN

4.1. Een satellietbeeld : motieven cross-cultureel bekeken

Om sociaal-culturele groepen te vergelijken zijn gemeenschappelijke maatstaven nodig. Daarover gaat het filosofisch dispuut over het 'emic' of cultuurspecifiek dan wel 'etic' of universeel karakter van psychologische concepten zoals waarden of motieven. Voorzichtigheid is nodig om het naïef universalisme van erfelijkheidsadepten te vermijden, zonder in de vrolijke variëteit van verschilfetisjisten te vervallen. Klakkeloze vergelijking van niet-westerse culturen met westerse begrippen en metingen is op zijn minst bedrieglijk. Indien b.v. het westerse individualistische begrip prestatie-motivatie als maatstaf gebruikt wordt, blijken leden van niet-westerse culturen liever lui dan moe te zijn. In onze vergelijkende

studie over motivatie wordt de valkuil van westerse 'pseudo-etics' zoveel mogelijk vermeden, door empirisch en per exclusionem tot 'afgeleide etics' te komen (2).

Motivationale oriëntaties worden beschreven als algemene dimensies die de samenhang tussen motieven verklaren. Groepsvergelijking wordt mogelijk gemaakt, indien sociaal-culturele groepen enkel verschillen in de plaats die zij innemen in een algemene (meerdimensionele) structuur. Westerse metingen moeten aangepast worden om equivalente dimensies voor groepsvergelijking te bekomen: enkel items die betrouwbaar en valide gebleken zijn in alle vergelijkingsgroepen worden geselecteerd voor groepsvergelijking. Onvergelijkbare cultuurspecifieke informatie wordt zodoende opgeofferd aan de eis van vergelijkbaarheid. Hoewel in deze bijdrage enkel lagere-klassegroepen besproken worden, zijn structuuranalyses gebaseerd op de volledige steekproef, i.e. lagere, midden- en hogere klassen in Istanbul en in Antwerpen, en Belgische en Turkse lagere klasse in Limburg.

Op basis van gemeenschappelijke factoranalyse van de 51 motieven in de acht vergelijkingsgroepen ($N = 884$) worden twee algemene dimensies gevonden voor groepsgerichtheid en prestatiegerichtheid. De eerste dimensie groepsgerichtheid stelt een dominante groepsloyaliteitspool (GL) tegenover een autonomiepool (AU). De tweede dimensie plaatst een dominante zelfrealisatiepool (ZR) tegenover een sociabiliteitspool (SC). Om betrouwbare en valide schalen te maken worden enkel motieven geselecteerd die consistent - i.e. in dezelfde richting - laden op dezelfde algemene én groepsspecifieke dimensies voor inzet en verwachting (3). De tabel toont de ladingen van geselecteerde items ($n = 39$) op de algemene dimensies voor groepsgerichtheid en prestatiegerichtheid op basis van inzetscores. Verwachtingsscores leveren een gelijkwaardige structuur en dezelfde schalen op. Soms overlappen schalen elkaar: zo hebben studiemotieven (44 en 45) begrijpelijkerwijs evenveel te maken met (familie)loyaliteit (GL) als met zelfrealisatie (ZR). Motivationale schalen hebben redelijke tot goede betrouwbaarheden op basis van gewogen interne-consistentiecoëfficiënten theta (4).

Tabel 1. Ladingen van 39 geselecteerde motieven in gemeenschappelijke factoranalyse op basis van inzet in acht sociaal-culturele groepen

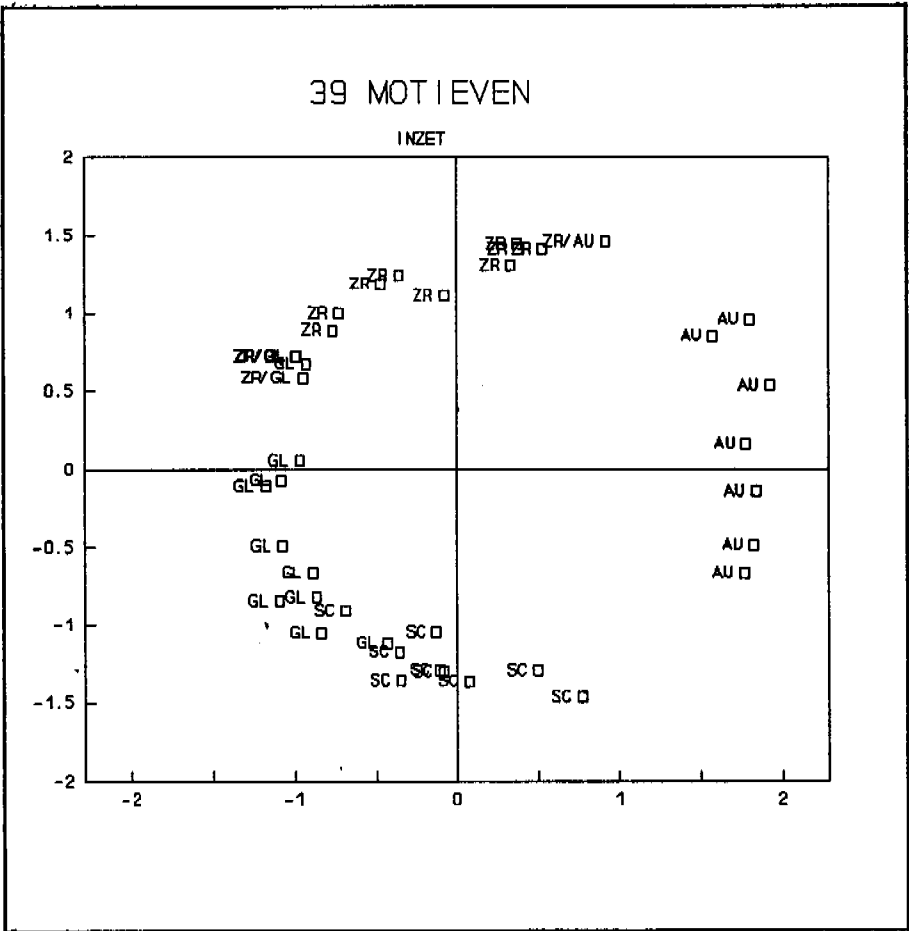
motieven voor groepsloyaliteit (n = 13)	inzet
6. een goede mens zijn	.38
7. vriendelijk en beleefd zijn	.36
13. een hecht gezin stichten	.19
29. goed overeenkomen met anderen	.29
30. ten dienste van je familie of land staan	.32
40. dat het goed mag gaan met je land	.31
41. dat anderen mogen slagen	.38
42. vrede in de familie bewaren	.41
43. dat er meer naastenliefde mag zijn	.39
50. een goede vader of moeder worden	.29
51. een loyale zoon of dochter zijn	.51
44. slagen in je examens	.29
45. bijleren in de lessen	.39
motieven voor autonomie (n = 8)	inzet
3. meer vrijheid hebben	-.43
8. onafhankelijk zijn	-.51
12. invloed verwerven	-.23
15. rijk worden	-.39
23. zich weren tegen sommigen	-.43
24. sommigen op afstand houden	-.26
36. vrijgelaten worden	-.51
52. leiding geven aan anderen	-.39
motieven voor zelfrealisatie (n = 13)	inzet
2. mislukking vermijden	.25
9. ontwikkeld zijn	.29
10. nuttig zijn	.20
11. succes hebben	.44
12. invloed verwerven	.42
16. je eigen project waarmaken	.31
19. bekwaam zijn	.36
30. ten dienste van je familie of land staan	.13
46. succes hebben in je werk	.48
48. je diploma halen	.28
44. slagen in je examens	.29
45. bijleren in de lessen	.26

motieven voor sociabiliteit (n = 9)	inzet
17. verliefd worden	-.36
20. iemand trouw zijn	-.38
21. van iemand houden	-.43
25. delen met vrienden	-.32
27. iemand gelukkig maken	-.38
31. bij een vriendengroep horen	-.24
32. dat iemand je trouw is	-.32
33. dat iemand van je houdt	-.43
39. dat iemand gelukkig mag zijn	-.36

Algemene motivationele oriëntaties voor groepsgerichtheid en prestatiegerichtheid worden bevestigd in 'nonmetric individual difference scaling' (INDSCAL), een vorm van multidimensionele schaling met meerdere groepen, met de 39 geselecteerde items op basis van inzet en verwachting in de acht sociaal-culturele groepen (5). De configuratie van motieven vertoont een gebalanceerde circulaire ordening (circumplexstructuur), met de verwachte tegenstellingen tussen de motivationele polen loyaliteit (GL) versus autonomie (AU) en zelfrealisatie (ZR) versus sociabiliteit (SC) op de dimensies groepsgerichtheid en prestatiegerichtheid, en met minimale overlapping tussen motivationele schalen. Aangrenzende sectoren in de circulaire orde worden als verzoenbare oriëntaties gezien, tegenoverliggende sectoren als onverzoenbare oriëntaties. De INDSCAL configuratie op basis van inzetscores in figuur 1 toont de ligging van motivationele schalen ten opzichte van de algemene dimensies groepsgerichtheid en prestatiegerichtheid. Verwachtingsscores leveren een vergelijkbare configuratie op (6).

We besluiten dat hypothesen 1a en 1b bevestigd worden in termen van gemeenschappelijke factorladingen, interne consistenties en gemeenschappelijke INDSCAL-coördinaten voor inzet én verwachting per sociaal-culturele groep. De tegenstelling tussen ikgerichte en groepsgerichte waardenoriëntaties wordt dus teruggevonden in de persoonlijke motivatie, maar moet verder genuanceerd worden in de vorm van selectieve motivationele conflicten: een conflict tussen ikgerichte en groepsgerichte motieven in hypothese 1a wordt aangevuld met een conflict tussen prestatiegerichte en sociale motieven in hypothese 1b. Samengevat: terwijl motivationele conflicten gevonden worden tussen individuele prestatie en sociaal contact en tussen groepsloyaliteit en autonomie, is individuele prestatie (en omgekeerd sociaal contact) in principe verenigbaar met autonomie én met loyaliteit. Daarmee is onze eerste onderzoeksvraag beantwoord.

Figuur 1. INDSCAL configuratie van de 39 geselecteerde motieven op basis van inzet in de acht sociaal-culturele groepen

4.2. Wat maakt het verschil : cultuurverschil of cultuurverandering ?

Groepsvergelijking van motivationele keuzen gebeurt door groepsgegevens voor groepsloyaliteit (GL), autonomie (AU), zelfrealisatie (ZR) en sociabiliteit (SC) te vergelijken. De gemiddelde voorkeur voor groepsgerichtheid of prestatiegerichtheid wordt berekend als het verschil tussen de gemiddelden voor groepsloyaliteit en autonomie, of tussen de gemiddelden voor zelfrealisatie en sociaal contact. Een groep die overwegend groepsgericht of prestatiegericht is,

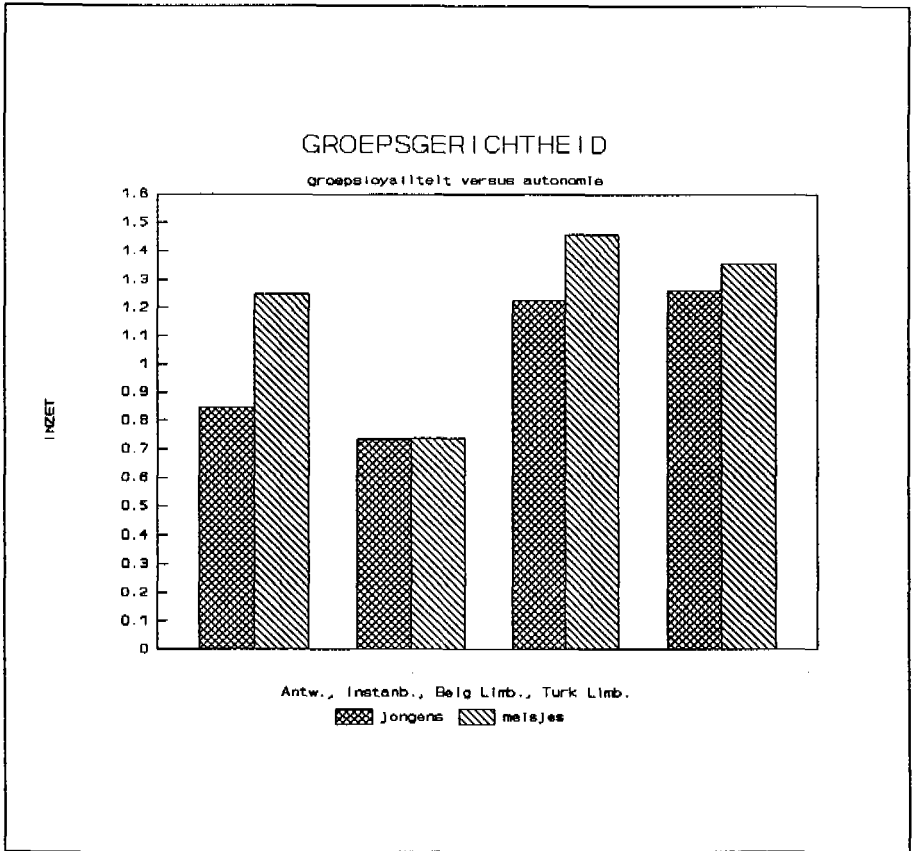
krijgt zodoende een positieve score; omgekeerd krijgt een overwegend autonome of sociaalgerichte groep een negatieve score; een groep die beide polen even belangrijk vindt, krijgt een nulscore.

Omdat Turkse migranten in de focus staan van deze bijdrage worden enkel onderling vergelijkbare lagere-klassegroepen ($N = 405$) in de analyse betrokken. Figuur 2 toont de gemiddelde groepsgerichtheid bij (a) lagere-klassejongens en meisjes in Antwerpen, (b) lagere-klassejongens en meisjes in Istanbul, en (c) Belgische en (d) Turkse lagere-klassejongens en meisjes in Limburg. Figuur 3 toont de gemiddelde prestatiegerichtheid bij dezelfde sociaal-culturele groepen. Motivationale keuzen bij Turken en Belgen worden afgezet ten opzichte van de nullijn in figuur 2 en 3.

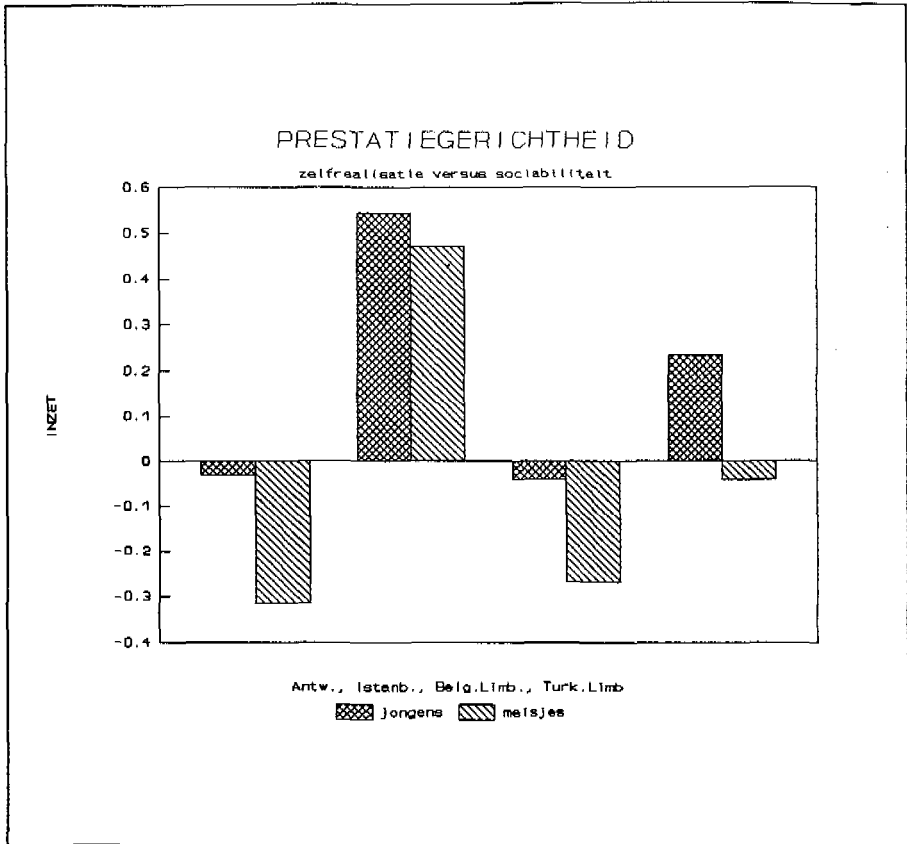
Zoals verwacht in hypothese 2 over cultuurverschil verkiezen Turkse lagere-klassejongeren gemiddeld genomen groepsloyaliteit boven autonomie; zoals verwacht in hypothese 3 over cultuurverandering verkiezen zij individuele prestatie boven sociaal contact. Motivationale keuzen bij Turkse jongeren komen overeen met het hypothetische Turkse werkethos. Het Turks werkethos werd opgevat als produkt van culturele integratie samen met sociale promotie. Uitzondering op de regel zijn Turkse migrantenmeisjes, die sociaal contact verkiezen boven prestatie. Waarschijnlijk geven intimiteitsmotieven hier de doorslag en wijst voorkeur voor sociaal contact op preoccupatie met het huwelijk.

Bij Belgische lagere-klassejongeren bleek afwijzing van prestatiegerichtheid evenwel hand in hand te gaan met voorkeur voor groepsloyaliteit in plaats van autonomie. Hypothese 3 over cultuurverandering wordt daardoor bevestigd, maar hypothese 2 over cultuurverschil wordt tegengesproken. De verwachte voorkeur voor autonomie in een 'individualistische' cultuur wordt weerlegd door de bevindingen, althans voor lagere-klassejongeren. Groepsgerichtheid kan daarom beter opgevat worden als uiting van cultureel conservatisme in lagere sociale klassen (De Witte, 1990) dan als etnische bevestiging van een typisch Turkse of niet-westerse waarde.

Figuur 2. Gemiddelde inzet voor groepsgerichtheid per sekse voor (a) Belgen in Antwerpen, (b) Turken in Istanbul, (c) Belgen in Limburg en (d) Turkse migranten in Limburg (van links naar rechts)

Figuur 3. Gemiddelde inzet voor prestatiegerichtheid per sekse voor (a) Belgen in Antwerpen, (b) Turken in Istanbul, (c) Belgen in Limburg en (d) Turkse migranten in Limburg (van links naar rechts)

We besluiten dat het verschil tussen westerse en niet-westerse culturen geen goede verklaring geeft voor motivationele keuzen bij Belgische en Turkse jongeren: zowel Belgische als Turkse lagere-klassejongeren verkiezen immers groepsloyaliteit boven autonomie. Belgische en Turkse jongeren verschillen daarentegen wel in prestatiegerichtheid. Aanpassing aan cultuurverandering in Turkije gaat immers gepaard met voorkeur voor prestatiegerichtheid. Daarmee zijn onze tweede en derde onderzoeksvraag over cultuurverschil en cultuurverandering beantwoord.

4.3. Turkse migranten in Limburg : integratie of segregatie ?

Ten slotte worden relatieve verschillen tussen sociaal-culturele groepen in kaart gebracht. Daartoe worden groepsgerichtheid en prestatiegerichtheid bij lagere-klassegroepen vergeleken in niet-gebalanceerde variantieanalyse met een (4*2) opzet (groep*sekse) (7). Daaruit blijkt ten eerste dat Turkse migranten in Limburg groepsloyaliteit meer verkiezen dan Turkse jongeren in de Istanbulsse gecekondus ($F(3,403) = 15.8, p < .0001$). Nochtans verschillen Turkse jongeren niet significant van Belgische lagere-klassejongeren. Lagere-klassemeisjes verkiezen groepsloyaliteit meer dan jongens ($F(1,403) = 7.01, p < .01$), maar Turkse lagere-klassemeisjes verschillen nauwelijks van Turkse jongens. Ten tweede kiezen Turkse migrantenjongeren minder voor individuele prestatie dan Turkse gecekondjongeren in Istanbul, maar meer dan Belgische lagere-klassejongeren in Antwerpen en in Limburg ($F(3,400) = 16, p < .0001$). Lagere-klassemeisjes kiezen ook minder voor individuele prestatie dan jongens ($F(1,400) = 17.1, p < .0001$). Turkse lagere-klassemeisjes in Istanbul zijn ongeveer even prestatiegericht als jongens, in tegenstelling tot Turkse migrantenmeisjes in Limburg.

Eerst en vooral bevestigen geslachtsverschillen in voorkeuren voor groepsloyaliteit en individuele prestatie het traditionele rolpatroon. Dat geslachtsverschillen in Turkije kleiner zijn dan in België, bevestigt het emancipatorisch potentieel van een groepsgerichte werkeethos in Turkije. Zoals verwacht in hypothese 4 ten slotte zijn Turkse migrantenjongeren tegelijk meer groepsgericht en minder prestatiegericht dan Turkse gecekondjongeren in Istanbul en vice-versa. Dat bevestigt verschillen in acculturatievorm tussen Turkse migrantenjongeren van Turkse gecekondjongeren. Meer voorkeur voor groepsloyaliteit samen met minder voorkeur voor individuele prestatie wijst immers in de richting van culturele segregatie en sociale stagnatie bij Turkse migrantenjongeren.

Nochtans is prestatiemotivatie opvallend laag bij alle lagere-klassegroepen, behalve in Istanbul. Het traditionele beeld van Turkse migrantenjongeren in vergelijking met hun Turkse leeftijdsgenoten in Istanbul, moet daarom gerelativeerd worden in vergelijking met Belgische jongeren. Tegen de verwachting in zijn Belgische lagere-klassejongeren minstens even groepsgericht als Turkse jongeren. Groepsgerichtheid werd daarom opgevat als een typische lagere-klassewaarde in plaats van als een niet-westerse waarde. Ook al tegen de verwachting in houdt prestatiemotivatie bij Turkse migranten het midden tussen Turkse en Belgische leeftijdsgenoten. Lage prestatiegerichtheid in België kan tentatief verklaard worden doordat een overheersende individualistische prestatiemoraal meer groepsgerichte lagere-klassejongens en vooral -meisjes zou uitsluiten. Een groepsgerichte werketos zoals in Turkije zou daarentegen een meer emancipatorische rol kunnen spelen bij sociaal-benadeelde groepen. De 'afgeknotte' prestatiemotivatie bij migrantenjongeren draagt nog steeds een Turkse stempel: blijkbaar worden sociale verbeteringswensen, die aan de oorsprong van migratie naar België lagen, ten dele gedelegeerd naar volgende generaties. Groepsgerichte prestatiemotivatie biedt daarom een positief aanknopingspunt in de mijnstreek zowel als in de gecekondus.

5. TURKSE LIMBURGERS : FAMILIE, SCHOOL EN SOCIALE PROMOTIE

Integratie van groepsgerichte en prestatiegerichte waarden bij Turkse jongeren in Istanbul weerlegt de theorie over onverzoenlijke culturele waarden als verklaring voor demotivering op school bij Turkse migranten. Integratie gekoppeld aan collectieve sociale mobiliteit of sociale promotie, vormt een reëel alternatief voor sociale mobiliteit door eenzijdige individuele assimilatie (Phalet, 1992b). In dit kader is de hamvraag welke sociaal-culturele voorwaarden culturele integratie en sociale promotie kunnen bevorderen. Of omgekeerd welke omstandigheden culturele segregatie en sociale stagnatie in de hand kunnen werken. Een vergelijking van Turkse jongeren in de gecekondus en in de mijnstreek kan ons iets leren over sociale voorwaarden voor integratie. Omdat beide vergelijkingsgroepen in vele opzichten tegelijk van elkaar verschillen, die niet stuk voor stuk gemeten of gecontroleerd konden worden, kan daarover geen empirisch uitsluitel gegeven worden. Wel is het mogelijk om vanuit beschrijvende gegevens over de familiale en schoolse achtergrond van Turkse

migrantenjongeren een denkoefening te maken, die groepsverschillen terugplaatst in hun concrete sociale context.

Turkse migrantenfamilies in de Limburgse mijnstreek zouden door sociale achterstelling een kaste-achtige positie innemen. Het begrip 'kaste' in verband met migratie werd ingevoerd in California en overgenomen in België : het geeft aan dat sociale mobiliteit tussen deze positie en andere lagen van de samenleving afgesneden is. Kastevorming zou ondermeer in het nadeel spelen van scholingskansen voor migrantenjongeren (Ogbu, 1978; Roosens, 1989). Nochtans moet het begrip kaste genuanceerd worden in functie van de sociale voorwaarden (a) aan de zijde van de migranten als sociale groep in beweging, en (b) aan de kant van de gastmaatschappij als gegeven sociale structuur. (a) Zowel in de gecekondus als in de mijnstreek gaat het om migrantenjongeren van lagere klasse en met een agrarische achtergrond. Beide migratieprojecten hebben ook een economische verbeteringswens gemeen. Nochtans verschillen migratiemotieven en -geschiedenis aanzienlijk. Terwijl de doorsnee Turkse migrant in Limburg nauwelijks wist waar hij terecht zou komen en zijn verblijf aanvankelijk als provisoir opvatte, wilde de doorsnee migrant in Istanbul zich een plaats veroveren in die stad in de hoop zichzelf en vooral zijn kinderen daar een betere toekomst te geven. Turkse migranten in Limburg dachten ook aan een betere toekomst op lange termijn, maar naarmate hun leven verankerd geraakte in het gastland, verloor die toekomst haar oorspronkelijke bestemming. (b) Migratie in Turkije en in België speelt zich ook af in een zeer verschillende maatschappelijke context. In België wordt sociale ongelijkheid van haar scherpe kanten ontdaan door een sociaal-zekerheidsstelsel, dat in Turkije ontbreekt. Van belang is ook de brede maatschappelijke aanvaarding van het formele gelijkheidsbeginsel in een democratisch bestel als tegenwicht voor reële sociaal-economische ongelijkheid. In Turkije is het democratische gelijkheidsbeginsel minder algemeen aanvaard als maatschappelijke norm en ook de facto minder stevig uitgebouwd dan in België. De 'verzachtende omstandigheden' in de Belgische maatschappij moeten enigszins genuanceerd worden : in de meeste Europese landen en ook in België namen in de jaren tachtig sociaal-economische tegenstellingen toe en werd het sociale zekerheidsstelsel afgezwakt. Dat ging gepaard met de opkomst van enerzijds neo-liberale en anderzijds anti-democratische ideologieën, die ongelijkheid op grond van rijkdom of afkomst in ere herstellen (Swyngedouw, 1992).

Samenvattend zou gerichtheid op sociale mobiliteit het meest uitgesproken zijn in het intern migratieproject in Turkije. De grote maatschappelijke ongelijkheid in Turkije zou sociale competitie voor welvaart en geluk verscherpen. Het

Turkse migratieproject in België daarentegen zou over generaties een geknakte vooruitgang kennen door gebrekkige aansluiting bij de Belgische maatschappij. De 'knack' uit zich in een verlies van dynamiek binnen de hechte wijgroep en een afknotting van prestatiegerichtheid bij migrantenjongeren (Leman, 1986). Dit speelt zich af tegen de achtergrond van toegenomen sociale ongelijkheid en hardere sociale concurrentie in de Belgische maatschappij. Turkse families in onze Limburgse steekproef hebben inderdaad een lage scholingsgraad en een marginale arbeidsmarktpositie: vaders en vooral moeders in de Limburgse mijnstreek zijn vaak ongeschoold (resp. 48% en 25% heeft geen lager onderwijs afgemaakt). Bijna alle Turkse moeders in Limburg zijn huisvrouw (96%) en van de vaders is de overgrote meerderheid werkloos of vervroegd gepensioneerd door de mijnsluitingen (samen liefst 88%). Nochtans hebben Turkse gezinnen in Limburg een redelijke materiële welstand opgebouwd (40% heeft eigendom in België en 86% in Turkije). Ondanks een zekere materiële welvaart is er blijkbaar een grote sociale kloof tussen Turkse migranten en de maatschappij, zodat er sprake is van sociale stagnatie van de Turkse gemeenschap in Limburg als groep.

Sociale stagnatie zou samengaan met culturele segregatie van Turkse migrantengemeenschappen in de Limburgse mijnstreek. Achterhaalde culturele tradities zouden in ere hersteld worden als tegenwicht voor de ervaren culturele 'normloosheid' in het gastland. Het teruggrijpen naar traditionele praktijken en normen wordt ook verklaard door reactieve etnische minorisering: de negatieve sociale distinctie van 'have-nots' wordt omgekeerd in een positieve culturele distinctie, die ontleend wordt aan versteende islamitische of nationale normen en voorbeelden. Strenge sociale controle in sociaal 'onthoofde' Turkse gemeenschappen in België zou verstarring van het cultureel erfgoed in de hand werken. Afwijzing van de dominante cultuur samen met verstarring van de traditionele cultuur bij Turkse migrantenfamilies zou een collectieve dam opwerpen tegen cultuurverandering (Roosens, 1989). Dit beeld van segregatie moet nochtans genuanceerd worden voor migrantenjongeren, die duidelijk selectief zijn in de voortzetting van culturele tradities (Leman, 1986). Samenvattend wordt verwacht dat Turkse migrantenfamilies een lage acculturatiegraad vertonen.

Het gemiddelde Turkse gezin in onze Limburgse steekproef blijkt inderdaad eerder traditioneel van snit: kroostrijk (gemiddeld 5 kinderen) en zeer religieus (84% moeders, 81% vaders en 74% kinderen vinden godsdienst heel belangrijk; 72% moeders, 65% vaders en 30% kinderen zouden dagelijks het gebed onderhouden). Opvallend is wel het verschil tussen geloof en praktijk bij de kinderen.

Er is ook weinig invloed van de Belgische samenleving in Turkse huiskamers : de meeste ouders spreken alleen Turks (85% moeders en 84% vaders), hoewel oudere kinderen onderling beide talen spreken; Turkse migrantenmeisjes doen veel huishoudelijk werk; meisjes én jongens doen weinig sport of andere georganiseerde activiteiten; zij gaan weinig naar vrienden of naar de stad, en dit in vergelijking met Belgische én Turkse leeftijdsgenoten. Alleen in mediagebruik en consumptiestijl zijn Turkse gezinnen heel 'westers'. We besluiten dat Turkse families in Limburg overwegend traditioneel gericht zijn en weinig blijf geven van verandering. Nochtans lijken jongeren naar een compromis te zoeken tussen hun Turkse familie en de Belgische omgeving.

Welke gevolgen hebben sociale en culturele verschillen voor houdingen en aspiraties bij Turkse migrantenfamilies in verband met school en onderwijs in België? Er zou vooreerst sprake zijn van een culturele kloof tussen Turkse families en Belgische scholen. Zoals gezegd was voor Turkse migrantenfamilies sparen in het land van herkomst vaak belangrijker dan scholing van hun kinderen 'in den vreemde'. Turkse ouders zouden ook het 'Bildungsideal' van Europese scholen niet als onderwijsdoel erkennen, maar meer belang hechten aan accumulatie van kennis en aan statusverhoging. Bovendien vormt het onderwijs van de Turkse taal, geschiedenis en 'burgerschap' een belangrijk onderdeel van de Turkse leerstof, zodat Belgische scholen tekortschieten in Turkse ogen. Ten slotte is een autoritaire onderwijsstijl de regel in Turkse scholen en klagen Turkse ouders over gebrek aan discipline in Belgische scholen (Abadan-Unat, 1982). Dergelijke culturele bezwaren moeten nochtans gerelativeerd worden, omdat in België én in Turkije het middenklasseschoolmilieu een sociale breuk vormt met een lagere-klassethuismilieu. Het grootste struikelblok blijft daarom de sociale achterstand bij kinderen van ongeschoolde ouders, die bij migrantenkinderen nog verzaamd wordt door verarming van de eigen taal en achterstand in de schooltaal (Koninklijk Commissariaat Migrantenbeleid, 1990; Terkessidis, Van de Velde, Samoy, 1990; Verlot, Grieten, 1990).

Houdingen tegenover Belgische en Turkse scholen hangen ook samen met reële kenmerken van de schoolsystemen. Vooreerst zijn alle officiële scholen in Turkije gemengde en laïcistische staatscholen met een nationaal bepaald leerprogramma. Het officiële 'schoolturks' is een gekuiste taal die aanzienlijk verschilt van het traditionele gesproken Turks. De kloof tussen schoolmilieu en thuishmilieu bestaat dus ook in Turkije. Objectief gezien zijn scholingsmogelijkheden beter in het meer bemiddelde België dan in Turkije : het Turks onderwijs is opgedeeld in private elitescholen en publieke wijkscholen. Wijkscholen in

de gecekondus moeten het stellen met overbevolkte klassen en onderbetaalde leerkrachten. Schoolplicht geldt enkel voor de lagere school. Beroepsopleidingen zijn bijna niet uitgebouwd (en zelfs grotendeels afgebouwd), zodat verder schoollopen automatisch betekent dat je je voorbereidt op de universiteit. De onvermijdelijke flessehals is het nationale ingangsexamen voor de universiteit: door een zeer beperkte numerus clausus, in combinatie met de lage onderwijskwaliteit in de meeste wijkscholen, slagen slechts zeer weinigen in het nationale ingangsexamen. Families die iets beter af zijn, sparen om dure privélessen Engels of wiskunde te betalen. Het Belgische onderwijs daarentegen is langer verplicht, democratischer, meer gediversifieerd en biedt meer doorstromingsmogelijkheden. Nochtans komen lagere-klassejongeren in België vaak in technische en beroepsrichtingen terecht, die doorgaans lager aangeschreven staan dan algemeen-vormende richtingen en te weinig aansluiting vinden bij de hedendaagse arbeidsmarkt (Bastenier, Dassetto, Fonck, 1986).

Tegen deze achtergrond is het begrijpelijk dat het onderwijs in Turkije een hoger sociaal aanzien geniet dan in België: schoollopen en vooral de universiteit worden gezien als de toegangspoort naar een betere toekomst. Geschoold zijn betekent in Turkije zoveel als ontwikkeld, mondig, welgemanierd, welomringd en welgesteld zijn; ongeschoold zijn betekent al het omgekeerde. Een functionele verklaring is dat geschoold zijn in Turkije de facto nog altijd een voorrecht is in plaats van een recht, waarvoor families vaak zware financiële offers moeten brengen. Bovendien is onderwijs de enige beveiliging tegen armoede in een land zonder sociale zekerheid. Een meer ideologische verklaring is dat het Turkse onderwijs deel uitmaakt van de eigen Turkse natievorming (en niet van vreemde koloniale import zoals b.v. in Marokko) en dat 'volksverheffing' door scholing bijgevolg tot het officieel-beleden nationale ethos behoort. In België is scholing een recht, maar dat recht wordt vaak als een verplichting ervaren die vanbovenaf is opgelegd. Belgische scholen bieden aan lagere-klassejongeren weinig hoopvolle perspectieven op individueel succes. Bovendien lijdt de idee van collectieve lotsverbetering door scholing die eigen was aan grote sociale bewegingen, in België aan ideologische ademnood. Een school die voor veel van haar leerlingen noch persoonlijk succes, noch sociale emancipatie kan beloven, verliest aan economisch nut en sociaal belang.

Samenvattend wordt verwacht dat Turkse gecekondufamilies hogere onderwijsaspiraties hebben voor hun kinderen dan Turkse migrantenfamilies in Limburg. Op hun beurt echter zouden Turkse migrantenfamilies, vanuit hun sociale verbeteringswens en vanuit het hoge aanzien van Turkse scholen, hogere

aspiraties hebben dan Belgische lagere-klassegezinnen. Het is tekenend dat in Istanbul liefst driekwart van de ouders in alle sociale lagen hun kind aan de universiteit willen zien (75% moeders, 76% vaders en 89% zelf). In Limburg willen nog altijd één op vijf migrantenouders universiteit voor hun kind (20% moeders, 24% vaders en 16% zelf). Bij lagere-klasse Belgen in Limburg is dit nog geen één op tien (8% moeders en 10% vaders). Nochtans volgt 76% van de migrantenjongeren in onze steekproef beroepsonderwijs (t.o.v. 40% van de Belgen) en heeft 61% minstens één keer een jaar overgedaan (t.o.v. 34% Belgen). Middelhoge aspiraties in migrantengezinnen vormen een mooi compromis tussen lage Belgische en hoge Turkse aspiraties. Turkse toekomst-dromen blijven dus (ten dele) overeind ondanks reële moeilijkheden in de schoolloopbaan.

6. BESLUIT : TURKSE MIGRANTEN IN DE TANG ?

In het licht van het Turkse werkethos in Turkije loopt de weg naar succes niet in de eerste plaats langs individuele ontvoogding van de eigen familie en groep : het individuele assimilatiemodel van sociale verbetering is een keiharde weg die voorlopig alleen voor enkele witte raven weggelegd lijkt. De hoofdweg naar een betere toekomst verloopt integendeel langs een loyale band met de oudere generatie en met de eigen gemeenschap. In een dergelijk sociale-promotiemodel zou de Turkse migrantengemeenschap als groep aansluiting moeten vinden bij de Belgische maatschappij.

Aan de ene kant stellen we een reële verbeteringswens vast bij Turkse migrantenouders en hun kinderen, die prestatiegerichtheid aanmoedigt samen met groepsgerichtheid. Nochtans loopt een duidelijke sociale en culturele breuklijn tussen Turkse migrantengemeenschap en de Belgische samenleving, die prestatiegerichtheid ontmoedigt. Toegang van Turkse families tot de Belgische samenleving blijft vooral beperkt tot het materiële vlak. Vanuit het Turkse werkethos bekeken neemt deze samenloop van sociaal-culturele omstandigheden Turkse migrantenjongeren in de tang : wie slaagt, wordt 'Belgisch' en dreigt verloren te gaan voor zijn Turkse familie. Omgekeerd betekent 'aarden naar zijn vader' vaak mislukken en zijn familie teleurstellen. Turkse jongeren staan daarom voor een negatief dilemma, waaruit ons inziens enkel de moeizame verzoening tussen persoonlijk succes en groepsloyaliteit een uitweg kan bieden.

VOETNOTEN

- (1) Het onderzoek gebeurde aan de Katholieke Universiteit Leuven in samenwerking met Bogazici Universiteit Istanbul en met steun van het NFWO en de Vlaamse Gemeenschap. Met dank aan Willem Claeys⁺, Sevda Bekman, Anton Gailly en Luc Timmers voor hun bijdragen aan het onderzoek, aan Cigdem Kagitcibasi, Nevin Dolek, Leo Lagrou, Albert Martens en Leila Navarro voor hun kritische commentaar bij theorie en onderzoek.
- (2) Voor een bespreking van cross-culturele equivalentie en culturele betekenisverschillen, zie Phalet (1992).
- (3) De factoranalyse - i.e. hoofdcomponentenanalyse met varimaxrotatie - gebeurt op individuele Fisher-z scores i.e. na standaardisering rond het individuele gemiddelde over alle items, om individuele verschillen in antwoordstijl uit te sluiten. Om individuele variatie af te zonderen van groepsvariatie wordt een gewogen 'pooled-within' factoranalyse gedaan, die een soort van gemiddelde factorstructuur oplevert voor acht sociaal-culturele groepen, i.e. lagere-, midden- en hogere-klasse Turken in Istanbul, lagere-, midden- en hogere-klasse Belgen in Antwerpen, en lagere-klasse Turkse migranten en Belgen in Limburg. I.v.m. antwoordstijl, stabiliteit, congruentie en itemselectie, zie Phalet, Claeys (1990).
- (4) De gewogen interne consistentie theta is gebaseerd op de eigenwaarde van de eerste component in hoofdcomponentenanalyses, per groep en over groepen, en per schaal na individuele standaardisering. Theta coëfficiënten per sociaal-culturele groep variëren van .47 tot .73 voor unipolaire schalen en van .59 tot .80 voor bipolaire schalen. Zie Carmines, Zeller (1979).
- (5) INDSCAL is een optie in ALSCAL4 ('alternating least squares scaling'). In INDSCAL worden (a) stimuluscoördinaten van items op algemene dimensies geschat (vergelijkbaar met ladingen in factoranalyse) en (b) groepsgewichten van sociaal-culturele groepen voor dezelfde algemene dimensies. Algemene en groepsspecifieke 'stress' geeft de aangepastheid van de oplossing weer. Zie Young, Lewyckij (1980). Voor details over input, analyse en fit van onze oplossingen, zie Phalet, Claeys (1990).
- (6) De oplossing verklaart 43% en 44% van de variantie voor inzet en verwachting in alle groepen en blijft stabiel in drie en in vijf dimensies. De vijfdimensionele oplossing voegt weinig verklaarde variantie toe (5% voor inzet en 8% voor verwachting), maar reduceert wel de stress (resp. van .34 tot .20 en van .33 tot .19). Groepsgewichten wijzen op een goede aangepastheid (vectorlengte van .32 à .64 voor inzet, .35 à .54 voor verwachting) en een evenwichtige bijdrage (hoeken rond de 45 graden) van beide algemene dimensies in alle groepen.

- (7) Enkel significante verschillen in inzet op minstens .01 niveau worden hier besproken. Groepsverschillen voor inzet en verwachting lopen grotendeels parallel. Correctie voor experimentsgewijze fout in paarsgewijze vergelijkingen gebeurt met de conservatieve Scheffétoets. Voor een gedetailleerde voorstelling : zie Phalet, Claeys (1990).

BIBLIOGRAFIE

- Abadan-Unat, N. (1981) *Women in Turkish society*. Leiden : Brill.
- Abadan-Unat, N. (1982) 'The effect of international labour migration on women's roles', pp. 207-234 in C. Kagitcibasi (ed.), *Sex roles, family and community in Turkey*. Bloomington : Indiana University Turkish Studies, 1982.
- Ames, C. (1984) 'Competitive, cooperative and individualistic goal structures : A cognitive-motivational analysis', pp. 177-207 in R. Ames, C. Ames (eds.), *Research on motivation in education (Vol.1), Student motivation*. New York : Academic Press, 1984.
- Bastenier, A., F. Dassetto, H. Fonck (1986) *La situation de formation professionnelle des jeunes étrangers en Belgique*. Berlin : CEDEFOP.
- Berry, J.W. (1988) 'Acculturation and psychological adaptation', pp. 41-51 in J.W. Berry, R.C. Annis (eds.), *Ethnic psychology*. Lisse : Swets en Zeitlinger.
- Bond, M.H. (1988) 'Finding universal dimensions of individual variation in multicultural studies of values : The Rokeach and Chinese value surveys', *Journal of Personality and Social Psychology*, 55 : 1009-1015.
- Bourdieu, P. (1980) *Le sens pratique*. Paris : Editions de minuit.
- Carmines, E.G., R.A. Zeller (1979) *Reliability and validity assessment*. Beverly Hills : Sage.
- Church, A.T., M.S. Katigbak (1992) 'The cultural context of academic motives : A comparison of Filipino and American students', *Journal of Cross-cultural Psychology*, 23 : 40-58.
- Cooper, H.C., D.Y.H. Tom (1984) 'SES and ethnic group differences in achievement motivation', pp. 209-249 in R.E. Ames, C. Ames (Eds.), *Research on motivation in education (Vol.1), Student motivation*. New York : Academic Press.
- Dassetto, F. (1988) *Le Tabligh en Belgique : Diffuser l'Islam sur les traces du Prophète*. Louvain-la-Neuve : Academia.

- Denolf, L., A. Martens (1992) 'Na de mijnsluiting : Loopbaanontwikkeling van jonge Turkse, Belgische en Italiaanse exmijnwerkers uit Genk', *Tijdschrift voor Sociologie*, 11 : 363-400.
- DeVos, G.A. (1973) *Socialization for achievement*. Berkeley : University of California Press.
- DeVos, G.A. (1980) 'Ethnic adaptation and minority status', *Journal of Cross-cultural Psychology*, 11 : 101-124.
- De Witte, H. (1990) *Conformisme, radicalisme en machteloosheid*. Leuven : HIVA, K.U.Leuven.
- Durkheim, E. (1893/1964) *The division of labour in society*. Glencoe : Free Press.
- Dweck, C.S. (1990) 'Self-theories and goals : Their role in motivation, personality and development', pp. 199-236 in R. Dienstbier (ed.), *Nebraska symposium on motivation 1990 : Perspectives on motivation*. Lincoln : University of Nebraska Press.
- Feather, N. (1975) *Values in education and society*. New York : Free Press.
- Gailly, A. (1975) *Een dorp in Turkije*. Leuven : Cultuur en Migratie.
- Gailly, A. (1979) *Vergelijkende studie van het tijdsperspectief bij Turkse en Vlaamse jongeren*. Leuven : ongepubliceerd manuscript, Centrum voor Motivatiepsychologie, K.U.Leuven.
- Georgeon, F. (1986) 'A la recherche d'une identité : le nationalisme Turc', pp.125-154 in A. Gökalp (ed.), *La Turquie en transition : Disparités, identités, pouvoirs*. France : Maisonneuve-Larose.
- Gilligan, C. (1982) *In a different voice*. Cambridge : Harvard University Press.
- Halman, L., F. Heunks et al. (1987) *Traditie, secularisering en individualisering*. Tilburg : Tilburg University Press.
- Hofstede, G. (1991) *Allemaal andersdenkenden*. Amsterdam : Uitgeverij Contact.
- Inkeles, A., D.H. Smith (1974) *Becoming modern*. Cambridge : Harvard University Press.
- Johnson, D.W., R.T. Johnson (1985) 'Motivational processes in cooperative, competitive and individualistic learning situations', pp. 249-287 in C. Ames, R. Ames (eds.), *Research on motivation in education (Vol.2), The classroom milieu*. New York : Academic Press.
- Kagıtcıbası, C. *Sex roles, family and community in Turkey*. Bloomington : Indiana University Turkish Studies.

- Kagitcibasi, C. (1992) 'A critical reappraisal of individualism-collectivism : Toward a new formulation'. To appear in U. Kim, H. Triandis (eds.), *Theoretical and methodological issues in individualism and collectivism*. Newbury Park : Sage.
- Koninklijk Commissariaat voor het Migrantenbeleid (1989) *Voor een harmonische samenleving, deel 3*. Brussel : Koninklijk Commissariaat.
- Konradt, H.J., L.H. Eckensberger, W.B. Emminghaus (1980) 'Cross-cultural research on motivation and its contribution to a general theory of motivation', pp. 223-322 in H.C. Triandis, W.J. Lonner (eds.), *Handbook of cross-cultural psychology (Vol.3), Basic processes*. Boston : Allyn & Bacon.
- Leman, J. (1986) 'Proeve van onderzoek naar de subjectieve leefwereld van tweede-generatie immigrantenkinderen te Brussel', pp. 51-70 in E. Roosens, M.M. Suarez-Orozco et al. (eds.), *Tweede-generatie immigrantenjongeren*. Brussel : Cultuur en Migratie.
- Levine, R.A. (1966) *Dreams and deeds: achievement motivation in Nigeria*. Chicago: University of Chicago Press.
- Maehr, M.L., J.G. Nicholls (1980) 'Culture and achievement motivation: A second look', pp. 221-267 in N. Warren (ed.), *Studies in cross-cultural psychology (Vol.2)*. New York : Academic Press.
- Martens, A., F. Moolaert (1985) 'De toestand van buitenlandse minderheden in Vlaanderen-België', pp. 17-30 in A. Martens, F. Moolaert (eds.), *Buitenlandse minderheden in Vlaanderen-België*. Antwerpen : De Nederlandse Boekhandel.
- Mazrui, A.A. (1990) *Cultural forces in world politics*. London : J. Currey, Nairobi : Heinemann Kenya.
- McClelland, D.C. (1961) *The achieving society*. Princeton, NJ : Van Nostrand.
- Moghaddam, F.M., D.M. Taylor, R.M. Lalonde (1987) 'Individualistic and collectivistic integration strategies among Iranians in Canada', *International Journal of Psychology*, 22 : 301-313.
- Nuttin, J. (1980) *Motivation et perspectives d'avenir*. Leuven : Presses Universitaires de Louvain.
- Ogbu, J. (1978) *Minority education and caste*. New York : Academic Press.
- Olmedo, E.L. (1979) 'Acculturation : A psychometric perspective', *American Psychologist*, 34 : 1061-1070.
- Parsons, T. (1951). *The social system*. New York : Free Press.
- Phalet, K. (1991) 'Jeunes filles de Turquie et de Belgique', *Chronique Féministe*, 39 : 42-44.

- Phalet, K. (1992) *Persoonlijke doelmatigheid motivationeel en sociaalcultureel verklaard: Een vergelijkende studie bij Belgen, Turken en Turkse migranten*. Leuven : doctoraatsproefschrift in voorbereiding, Dep. Psychologie, K.U.Leuven.
- Phalet, K. (1992b) 'Socialisatie van Turkse migranten in het onderwijs : Niet willen of niet kunnen ?' *INFOMIG Nieuwsbrief Steunpunt Migranten*, 1 : 8-11.
- Phalet, K., W. Claeys (1990) Toward a collectivistic work ethic : A comparative study of Turkish and Belgian youth. To appear in *Journal of Cross-cultural Psychology*.
- Rokeach, M. (1980) 'Some unresolved issues in theories and beliefs, attitudes and values', pp. 261-304 in M.M. Page (ed.), *Nebraska Symposium on Motivation 1979 : Beliefs, attitudes and values*. Lincoln : University of Nebraska Press.
- Roosens, E. (1986) *Micronationalisme : Een antropologie van het etnisch réveil*. Leuven : Acco.
- Roosens, E. (1989) 'Cultural ecology and achievement motivation : Ethnic minority youngsters in the Belgian system', pp. 85-106 in L. Eldering, L. Kloprogge, J. Kloprogge (eds.), *Different cultures, same school : Ethnic minority children in Europe*. Lisse : Swets & Zeitlinger.
- Schwartz, S.H. (1990) 'Individualism-collectivism : critique and proposed refinements', *Journal of Cross-cultural Psychology*, 21 : 139-157.
- Schwartz, S.H., W. Bilsky (1990) 'Toward a theory of the universal content and structure of values : extensions and cross-cultural replications', *Journal of Personality and Social Psychology*, 58 : 878-891.
- Sixma, H., W. Ultee (1983) 'Een beroepenprestigeschaal voor Nederland in de jaren tachtig', *Mens en Maatschappij*, 4 : 360-382.
- Suarez-Orozco, M.M. (1989) *Central American refugees and U.S. High Schools : A psycho-social study of motivation and achievement*. Stanford, CA : Stanford University Press.
- Swyngedouw, M. (1992) 'L'essor d'Agalev et du Vlaams Blok', *Courier Hebdomadaire du CRISP*, 1362.
- Terkessidis, K., V. Van de Velde, E. Samoy (1990) *Een onderwijsvoorrangsbeleid in Vlaanderen : Een antwoord op de achterstand van migranten ?* Leuven : HIVA, K.U.Leuven.

- Triandis, H.C. (1989) 'Cross-cultural studies of individualism-collectivism', pp. 41-133 in R.A. Dienstbier, J.J. Berman (eds.), *Nebraska Symposium on Motivation 1988: Cross-cultural perspectives*. Lincoln: University of Nebraska Press.
- Triandis, H.C., Y. Kashima, E. Shimoda, M. Villareal (1986) 'Acculturation indices as a means of confirming cultural differences', *International Journal of Psychology*, 21 : 43-70.
- Verlot, M., C. Grieten (1990) *Migranten in het basisonderwijs: analyse van beleidsmaatregelen en experimenten (Deel 1), sleutelen aan de marge*. Leuven: HIVA, K.U.Leuven.
- Willis, P.E. (1988) *Learning to labour: How working class kids get working class jobs*. Aldershot: Gower.
- Young, F.W., R. Lewyckj (1980) *ALSCAL-4 user's guide*. Chapel Hill: University of North Carolina.